

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014; 161: 98-101
 УДК 330.34
 JEL Q 01

І. Оробець, асп.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІСТОРИКО-ГЕНЕТИЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто основні етапи еволюції концепції сталого розвитку. Визначено роль ООН у становленні та пропагуванні ідей сталого розвитку. Виокремлено шляхи досягнення сталого розвитку.

Ключові слова: концепція сталого розвитку, економічне зростання, "стан глобальної рівноваги", конференції ООН.

Постановка проблеми. Концепція сталого розвитку вважається найбільш перспективною парадигмою XXI ст., її втілення постає завданням урядів усіх країн світу, що знаходить відображення у національних стратегіях та політиках, де як база ідеологічна конструкція використовується поняття сталого розвитку. Вагому роль у становленні та реалізації концепції відіграють міжнародні організації, насамперед – Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка сприяє взаємодії та координації зусиль світової спільноти задля пошуку шляхів вирішення глобальних проблем людства та досягнення збалансованого екологічного, економічного і соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження передумов сталого розвитку зробили класики економічної науки, серед яких варто відзначити роботи Т. Мальтуса, А. Маршалла, Дж. Мілля, У. Ростоу, Р. Солоу та Й. Шумпетера. Велике значення на становлення концепції сталого розвитку справило дослідження вчених Римського клубу "Межі зростання", зокрема А. Печчеї, Донелли та Деніса Медоуз. Проте лише після доповіді Комісії Г. Брунтланд "Наше спільне майбутнє" концепція набула культового значення для світової спільноти. Серед сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців, які займаються проблематикою сталого розвитку слід виділити дослідження В. Базилевича, І. Бистрякова, Дж. Бойда, К. Джалала, П. Роджерса, В. Трегобчука, М. Хвесика та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Актуальність концепції сталого розвитку для сьогодення вимагає аналізу передумов виникнення даного напрямку наукових досліджень та власне поняття "сталого розвитку". З економічної точки зору необхідним є виокремлення ключових економічних теорій, що сформували теоретичні засади концепції сталого розвитку та запропонували низку заходів і шляхів досягнення прогресу. На особливу увагу заслуговує визначення внеску ООН, що провела низку конференцій, присвячених одвічній проблемі впливу та взаємодії людини з природою.

Мета статті – розкриття передумов становлення концепції сталого розвитку з позицій історико-генетичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення концепції сталого розвитку охоплює тривалий проміжок часу, позаяк проблема раціонального використання обмежених природних ресурсів при постійному зростанні потреб людства, безмежних за своєю сутністю, є наріжним каменем економічної науки. Економічна складова береться за точку відліку, оскільки дає змогу виокремити за допомогою численних досліджень необхідні методи і важелі впливу задля досягнення стабільності й розвитку.

У 1798 р. англійський економіст і священник Томас Мальтус написав есе, де сформулював правило народонаселення ("An Essay on the Principle of Population"): "якщо зростання населення не контролюється, то воно відбувається за законами геометричної прогресії, а засоби для існування людини зростають лише за законами арифметичної прогресії" [1, с. 6]. Таким чином, озна-

чивши теоретичну і практичну проблему впливу людського фактора на довкілля. Серед прихильників Т. Мальтуса був Джон Мілль, який у своїй роботі про принципи політичної економії 1848 р. також дослідив питання "зростання влади людини над природою" та "необхідності регулювання державою народжуваності задля гарантування зайнятості й достойної заробітної плати всім, хто народився" [2, с. 229].

Виділення економічної науки як самостійної дисципліни відбулося завдяки праці Альфреда Маршалла "Принципи Економікс", яка вперше побачила світ у 1890 р. "Економікс" відходить від політичної економії як від науки і ставить за мету вивчення способу життя, діяльності та мислення людини у звичайному діловому середовищі. А. Маршалл виділяючи землю, працю, капітал і організацію як фактори виробництва зазначав, що певною мірою є тільки два таких фактори – це природа і людина. Капітал і організація є результатом праці людини, яка відбувається з допомогою природи і спрямовується її здатністю до передбачення майбутнього та її готовністю до вжиття заходів для забезпечення цього майбутнього. Людина формується під впливом свого оточення, в якому найбільшу роль відіграє природа, саме тому людина знаходиться в центрі проблем виробництва та споживання [3, с. 84].

Початок ХХ ст. ознаменувала концепція ноосфери В. Вернадського – царства розуму, що є останнім з етапів еволюції біосфери, в якому людина вперше стає найбільшою геологічною силою. На думку вченого, "саме питання планової діяльності для заволодіння природою і правильного розподілу багатств, пов'язане з усвідомленням єдності й рівності всіх людей, єдності ноосфери, стало ключовим нині". Людство повинно об'єднатися, використовуючи всі можливі засоби державного управління й існуючі можливості науки для забезпечення еволюції людини і природи, досягнення всезагального блага, забезпечення сталого розвитку. Для цього, перш за все, кожна людина повинна зрозуміти, що вона "репрезентує неминучий вияв великого природного процесу, що закономірно триває протягом щонайменше двох мільярдів років" і є залежною та невіддільною від навколишнього середовища [4, с. 28].

Нових обрисів концепція сталого розвитку набувала в теоріях економічного зростання. Зокрема, У. Ростоу виділив п'ять стадій економічного росту: традиційне суспільство, підготовка передумов для піднесення, піднесення, рух до зрілості та ера високого рівня масового споживання [5, с. 4]. Р. Солоу розробив модель економічного зростання, яка враховувала три основні фактори: капіталоозброєність, зростання населення та технологічний прогрес і дає змогу визначити кількість необхідних заощаджень та інвестицій для забезпечення майбутніх поколінь необхідними благами [6, с. 966]. У своїй праці "Теорія економічного розвитку" Й. Шумпетер вводить поняття "нова комбінація", яка виникає тільки дискретно, у результаті постійних змін з використанням нових засобів виробництва. Розвиток для дослідника відбувається саме завдяки "здійсненню нових комбіна-

цій", які забезпечують "утворювальне руйнування" з подальшим створенням чи перетворенням "нової комбінації" у новий продукт (продуктова інновація), новий метод виробництва (технологічна інновація), освоєння нового ринку збуту (збутова інновація), отримання нових джерел сировини чи напівфабрикатів (сировинна інновація), проведення відповідної реорганізації (інфраструктурна інновація) [7, с. 158].

За умов загострення глобальних проблем, що стоять на заваді сталого розвитку, актуалізуються екологічні інновації, спрямовані на пошук альтернативних джерел енергії, нових підходів до раціонального природокористування, маловідходних технологій; соціальні інновації – спрямовані на гармонійний, збалансований розвиток людини і суспільства та ефективне використання людського капіталу, на поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти, культури; інновації, що можуть покращити якість життя та сприяти задоволенню потреб усіх верств населення, добробуту суспільства.

У 1968 р. з ініціативи А. Печчеї відбулася зустріч 30 науковців з десяти країн, що призвело до створення Римського клубу – міжнародної, недержавної, неприбуткової організації, яка намагається донести світовій спільноті актуальність економічних, політичних, природних і соціальних проблем планети, яку ми населяємо та в якій живемо й сприяти прийняттю раціональних рішень, ініціатив щодо збереження її добробуту. У 1972 р. вийшла спільна праця вчених "Межі зростання", де було запропоновано модель дослідження п'яти основних світових тенденцій (прискорення індустріалізації, швидке зростання населення, розповсюдження недоїдання, виснаження невідновлюваних ресурсів і забруднення довкілля), а саме – виявити їх причини, взаємозв'язки та наслідки для майбутніх поколінь. Основні висновки були узагальнені таким чином:

1. Якщо визначені у роботі тенденції будуть відбуватися без змін, то вже за сто років ми досягнемо меж зростання планети. Найбільш імовірно відбудеться не-

сподіване й неконтрольоване зниження чисельності населення і промислового потенціалу.

2. Означені тенденції можна врегулювати і досягти стану екологічної й економічної стабільності ("стану глобальної рівноваги"), а у майбутньому – сталого розвитку. Глобальна рівновага відбувається за умови задоволення всіх базових матеріальних потреб кожного окремого індивідуума та створення рівних можливостей для реалізації людського потенціалу кожної людини на землі.

3. Якщо населення планети буде прагнути досягнення "стану глобальної рівноваги", воно буде мати значно більше шансів за умови негайного долучення до роботи над цим завданням [8, с. 23].

Отже, занепокоєння людства виникненням значної кількості проблем у різноманітних сферах життєдіяльності та виробництві матеріальних благ, спровокованих дедалі помітнішим антропогенним впливом на екосистему Землі, вимагало появи фундаментального знання, комплексного підходу, що на основі виважених та узгоджених усім світом дій надасть змогу вирішити ці проблеми. Концепція сталого розвитку стала логічним завершенням цих процесів, а Організація Об'єднаних Націй (ООН) – універсальним міжнародним механізмом, який покликаний не лише підтримувати мир, безпеку та розвивати співпрацю між державами, а шукати можливості розв'язання глобальних проблем, забезпечувати охорону навколишнього середовища, пропагувати необхідність і важливість сталого розвитку людства та координувати зусилля щодо створення більш безпечного світу для нинішнього і майбутніх поколінь [9].

Починаючи з 1972 р., під егідою ООН було проведено низку конференцій які торкалися проблем сталого розвитку та були присвячені пошуку шляхів їх вирішення не тільки на теоретичному та законодавчому рівнях, але й із залученням бізнесових, громадських і наукових кіл. Історична послідовність та характеристика даних знакових подій у становленні концепції сталого розвитку відображена в табл. 1.

Таблиця 1. Конференції ООН, присвячені ідеям сталого розвитку*

Місце зустрічі, рік	Конференція	Характеристика
Стокгольм (Швеція), 1972 р.	Конференція ООН з проблем навколишнього середовища	Учасниками конференції стали 113 країн, були присутніми представники 19 міжнародних організацій, – це була перша дійсно міжнародна конференція, яка розглядала виключно питання охорони навколишнього середовища. Стокгольмська конференція стала каталізатором розвитку екологічної політики, прийняття міжнародних угод у цій сфері, національних законодавчих ініціатив, створення міністерств та департаментів з охорони довкілля. Результатами конференції стали: – створення Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), спрямованої на вирішення важливих екологічних проблем; – прийняття Стокгольмської Декларації з питань довкілля, яка містить 26 принципів; – План дій, що включає 109 рекомендацій з охорони навколишнього середовища. Подальшого розвитку ідеї конференції набули у вигляді Всесвітньої стратегії охорони природи, прийнятої у 1980 р.
Ріо-де-Жанейро (Бразилія), 1992 р.	Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку ("Саміт Землі")	У 1983 р. за рішенням Генеральної Асамблеї ООН було створено Міжнародну комісію з навколишнього середовища та розвитку під керівництвом Гру Харлем Брундтланд (на той час, прем'єр-міністра Норвегії). У 1987 р. Комісія опублікувала доповідь "Наше спільне майбутнє", де вперше визначено поняття сталого розвитку як "розвитку, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби". Саме з цього моменту зароджується концепція сталого розвитку і починається підготовка до проведення "Саміту Землі" 1992 р. Конференція стала історичною подією, оскільки збрала 114 глав держав, 10 000 представників зі 178 держав і учасників 1400 неурядових організацій і засвідчила важливість збереження екосистеми Землі. Основні результати конференції: – Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку, викладена у 27 принципах; – "Порядок денний на XXI століття" – ключовий документ конференції, який складається з чотирьох основних розділів: 1) соціальні та економічні аспекти; 2) збереження та раціональне використання ресурсів з метою розвитку; 3) посилення ролі основних груп населення; 4) методи впровадження. Успішна реалізація Порядку денного – обов'язок урядів країн, які відповідають за розробку національних стратегій, планів та політики із залученням громадськості та інших організацій, на основі глобального партнерства з метою забезпечення сталого розвитку. – Комісія ООН зі сталого розвитку, створена з метою забезпечення ефективності подальшої діяльності Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку та моніторингу і допомоги у виконанні угод на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях

Закінчення табл. 1

Місце зустрічі, рік	Конференція	Характеристика
Нью-Йорк (США), 2000 р.	Саміт тисячоліття ООН	189 країн-учасниць Саміту затвердили: – Декларацію тисячоліття ООН, яка визначила фундаментальні цінності XXI ст. (свобода; рівність; солідарність; толерантність; повага до природи; спільна відповідальність) та ключові цілі (мир, безпека та роззброєння; розвиток та викорінення бідності; охорона нашого спільного навколишнього середовища; права людини, демократія та справедливе управління; захист вразливих; задоволення особливих потреб Африки; зміцнення ООН). – Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) – 8 глобальних цілей, покликаних усунути очевидні нерівності глобального розвитку людства: 1) подолання крайньої бідності та голоду; 2) забезпечення загального доступу до освіти; 3) забезпечення гендерної рівності та прав і можливостей жінок; 4) зменшення дитячої смертності; 5) поліпшення системи охорони здоров'я матерів; 6) обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів; 7) забезпечення сталого розвитку довкілля; 8) стимулювання глобальної співпраці задля розвитку. Слідкує та допомагає у виконанні ЦРТ кожною країною Програма розвитку ООН (ПРООН)
Йоганнесбург (ПАР), 2002 р.	Всесвітній саміт зі сталого розвитку (WSSD)	Десятки тисяч учасників (глави держав та урядів, бізнес-кола, недержавні організації) взяли участь у Саміті в Йоганнесбурзі, який відбувся з метою привернення уваги світової спільноти до необхідності виконання "Порядку денного на XXI століття" та ЦРТ, їх підтвердження та доповнення. У результаті роботи конференції: – прийнята Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку, яка визначає основні досягнення за 30 років роботи, головні завдання на майбутнє, зобов'язання щодо сталого розвитку, потребу в спільних ефективних діях для досягнення загального добробуту та процвітання планети. – затверджений План виконання рішень Саміту, який після конференції 1992 р. зрештою підтверджує необхідність інтеграції трьох складових сталого розвитку (економічної, соціальної та екологічної) як взаємодоповнюючих і взаємозалежних факторів, містить наступні завдання: викорінення бідності; зміна нестійких моделей виробництва й споживання; охорона та раціональне використання природних ресурсів для економічного і соціального розвитку; сталий розвиток глобалізованого світу; охорона здоров'я; сталий розвиток острівних держав та країн Африки; посилення інституційної бази сталого розвитку
Ріо-де-Жанейро (Бразилія), 2012	Конференція ООН зі сталого розвитку (RIO+20)	Через 20 років після "Саміту Землі" світові лідери разом з тисячами представників бізнесових, недержавних та інших груп зі 193 країн об'єднали зусилля для боротьби з бідністю, охорони довкілля все більш перенаселеної планети та просування ідей соціальної справедливості, відійти від стандартної моделі ведення справ (business-as-usual). Двома основними темами конференції стали: зелена економіка у контексті сталого розвитку та викорінення бідності та інституційна інфраструктура сталого розвитку. Поставлено сім першочергових питань стосовно створення гідних робочих місць, енергетики, сталого розвитку міст, продовольчої безпеки і сталого розвитку сільського господарства, води, океанів і готовності до стихійних лих. Результатом RIO+20 стало прийняття документу "Майбутнє, якого ми прагнемо" ("The future we want"), який містить 6 розділів: наше спільне бачення; поновлення політичних зобов'язань; зелена економіка та викорінення бідності; інституційна інфраструктура сталого розвитку; дії та заходи; засоби реалізації. Представники конференції було взяли більше 700 зобов'язань до конкретних дій з ключових проблемних питань

*Розроблено автором на основі [10; 11; 12; 13, с. 12; 14]

Отже, поняття "сталого розвитку" було введено завдяки доповіді "Наше спільне майбутнє". Згідно з документом сталий розвиток включає два основні концепти:

– поняття "потреб", при цьому головним пріоритетом повинно бути задоволення першочергових потреб бідного населення світу;

– ідею "обмежень", оскільки рівень розвитку технологій та соціальної організації повинен узгоджуватись зі здатністю навколишнього середовища до задоволення потреб нинішнього та майбутнього поколінь [14].

Сталий розвиток є універсальною концепцією, яка повинна реалізовуватись в усіх країнах світу, незалежно від характеру економічної системи та етапу розвитку, адже необхідність задоволення людських потреб і прагнення людини до кращого життя є вимогою кожного суспільства. П. Роджерс, К. Джалал і Дж. Бойд пропонують наступні шляхи досягнення сталого розвитку [15, с. 23]:

1. Необхідно залишити все у першопочатковому стані, або повернути його до першопочаткового стану.

2. Розвиватись таким чином, щоб не перенавантажувати планету.

3. Сталий розвиток буде досягатися за умови економічного зростання, зокрема зростання доходів населення, яке зможе їх частину використовувати, наприклад, для забезпечення екологічного блага.

4. Забруднювач та жертва забруднення можуть прийняти оптимальне та вигідне обом рішення власними силами.

5. Використовувати ринкові механізми боротьби з негативним впливом на довкілля.

6. Інтерналізувати екстерналії.

7. Удосконалювати національні системи обліку витрат та раціонально оцінювати необхідність та доцільність використання коштів.

8. Реінвестувати доходи від реалізації невідновлюваних ресурсів у розвиток альтернативної енергетики.

9. Намагатися не занедбати планету і зберегти її для майбутніх поколінь.

У XXI ст. світова спільнота увійшла з низкою революційних науково-технічних і технологічних досягнень, а зміни, які відбулися, свідчать про формування інформаційного суспільства, засадничі умови прогресу якого створює концепція сталого розвитку.

Висновки. Поява концепції сталого розвитку – це закономірний історичний процес осмислення людиною свого місця на планеті Земля, яке означено її невіддільністю від природного начала й усвідомленням необхідності збереження середовища свого існування для наступних поколінь. Простеження генезису концепції дало змогу виокремити основні віхи її розвитку. Таким чином, формування концепції сталого розвитку тривало, беручи початок з ідей Т. Мальтуса про вплив людини на навколишнє середовище, концепції ноосфери В. Вернадського, теорій економічного зростання, які шукали можливості задоволення безмежних людських

потреб, і до викладення "Меж зростання" Римським клубом та проведення першої Конференції ООН з проблем довкілля. У 1987 р. концепція отримала свою назву і була закладена в основу подальших зустрічей світової спільноти ("Порядок денний на XXI століття", ЦРТ, "Майбутнє, якого ми прагнемо"). Однак концепція стало розвину еволюціонує і нині, що вимагає перегляду та вдосконалення національних стратегій розвитку, а також прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Відтак виокремлені в дослідженні шляхи досягнення сталого розвитку є актуальними для сьогодення, зокрема внаслідок посилення таких тенденцій, як екологізація діяльності підприємств, соціальна відповідальність бізнесу, "Синя економіка", корпоративна філантропія, соціальний маркетинг тощо. Перед світовим економічним співтовариством стоїть завдання усвідомлення необхідності сталого розвитку, його підтримки та рішучих дій, щоб зробити цей процес якомога довершеним та прийнятним для майбутнього.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Наука, зокрема економіка, оперує значною кількістю вже розроблених методів та інструментів дослідження взаємодії людини та природи, а виникнення нових людських потреб, що справедливо вважаються рушійною силою економіки та є результатом означеної взаємодії вимагає пошуку інноваційних підходів та суттєвого науково-методологічного обґрунтування аспектів сталого розвитку.

И. Оробец, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ИСТОРИКО-ГЕНЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

В ИССЛЕДОВАНИИ ЭВОЛЮЦИИ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Рассмотрены основные этапы эволюции концепции устойчивого развития. Определена роль ООН в становлении и пропаганде идей устойчивого развития. Выделены пути достижения устойчивого развития.

Ключевые слова: концепция устойчивого развития, экономический рост, "состояние глобального равновесия", конференции ООН.

I. Orobets, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kiev

HISTORICAL AND GENETIC RESEARCH APPROACH TO EVOLUTION OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The paper examines main stages of evolution of the concept of sustainable development. The role of the United Nations is demonstrated as to establishing and supporting the concept of sustainable development. The study identifies ways to achieve sustainable development.

Keywords: the concept of sustainable development, economic growth, "the state of global equilibrium", UN conferences.

Список використаних джерел

1. Malthus T. An Essay on the Principle of Population / T. Malthus. – London : J. Johnson, in St. Paul's Church-yard, 1798. – 126 p.
2. Mill J. Principles of Political Economy / J. Mill. – London : Longmans, Green and Co, 1848. – 792 p.
3. Marshall A. Principles of Economics / A. Marshall. – [8th ed.]. – London : Macmillan and Co., 1920. – 627 p.
4. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
5. Rostow W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto / W. Rostow. – [3rd ed.]. – Cambridge University Press, 1990. – 272 p.
6. Історія економічних учень : Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
7. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер ; [пер. с англ. В. С. Автономова и т. д.]. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 401 с.
8. The Limits to Growth / [Meadows D. L., Meadows D. H., Randers J., Behrens III W. W.]. – New York : Universe Books, 1972. – 211 p.
9. United Nations [Electronic source]. – Access mode to a resource: <http://www.un.org>.
10. UN Documents : Sustainable Development [Electronic source]. – Access mode to a resource: <http://www.un-documents.net/k-001303.htm>.
11. United Nations Sustainable Development Knowledge Platform [Electronic source]. – Access mode to a resource: <http://sustainabledevelopment.un.org>.
12. The Millennium Development Goals [Electronic source]. – Access mode to a resource: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview>.
13. Національна парадигма сталого розвитку України / [за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона]. – К. : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
14. Наше общее будущее [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.un.org/ga/pdf/brundtland.pdf>.
15. Rogers P. An Introduction to Sustainable Development / P. Rogers, K. Jalal, J. Boyd. – Harvard University Press, 2006. – 404 p.

Надійшла до редколегії 29.05.14